

Boekbespreking

Sieraden uit Noord-Afrika en het Midden-Oosten

**In vrijwel elke samenleving hechten mensen
groot belang aan hun uiterlijk.
Naast kleding spelen sieraden hierbij een belangrijke rol.
Sieraden waren en zijn nog steeds een middel
om te laten zien hoe welgesteld men is,
maar vervullen ook verscheidene andere functies.**

China, de Stan-landen, Perzië, het Midden-Oosten, Turkije en Noord-Afrika vormen van oost naar west een brede strook van landen met een zeer grote verscheidenheid aan zilveren sieraden.

Van de edelmetalen had zilver oorspronkelijk de voorkeur vanwege de ruimere beschikbaarheid waardoor het ook beter betaalbaar was.

Tegenwoordig kan men zich snel en relatief eenvoudig verplaatsen en vooral ook communiceren is, zelfs mondiaal bezien, geen enkel probleem. Voorheen leefden de meeste mensen betrekkelijk geïsoleerd en men had nauwelijks of geen weet van de levenswijze en gewoonten van andere volken, zelfs niet van relatief nabij wonende groepen. Door die

isolatie konden in de loop der eeuwen grote verschillen in allerlei sieraden ontstaan.

Desert silver van Sigrid van Roode

Er zijn zeer veel boeken over sieraden verschenen, de meeste zijn in feite plaatwerken waarbij steeds één sieraad prominent en zeer fraai wordt afgebeeld. Het dit voorjaar als tweede, herziene druk uitgekomen boek *Desert silver* van Sigrid van Roode heeft ook fraaie afbeeldingen, maar ontleent zijn waarde toch vooral aan de uitgebreide achtergrondinformatie over uiteenlopende aspecten van sieraden. Hoewel de titel anders doet vermoeden, behandelt zij niet alleen sieraden van zilver, maar komen ook sieraden aan bod, waarin kralen, textiel, halfedelsteen of koraal is verwerkt. Ook dekt de titel niet geheel de inhoud, in die zin dat de sieraden van de Tuareg, een 'desertvolk' bij uitstek, in het boek niet aan bod komen. Het gebied van de Maghreb door heel Noord-Afrika en via Egypte naar het Midden-Oosten wordt

echter uitgebreid belicht. Daarbij komen niet alleen sieraden aan bod, maar ook amuletten en talismannen.

Sigrid, van origine archeologe, komt mede door haar werk in vele landen en vanuit haar brede belangstelling ontstaat een verzameling van objecten die met aankleding en opsmuk te maken hebben. Vooral het hoe en waarom van de verscheidenheid aan sieraden heeft haar belangstelling. Het is vanuit die belangstelling dat dit boek ontstaan is en de reden dat ze zeer uitgebreid aandacht schenkt aan aspecten van sieraden als vorm, de ornamentatie, kleuren en gebruikte materialen. Hetgeen daarover in het boek geschreven is wordt stevast onderbouwd met verwijzing naar een van de honderden

Zilveren fibula uit de Maghreb

De grote afbeelding (links) waarmee deze boekbespreking opent laat een fibula zien van een type zoals dat vroeger veelvuldig werd gedragen in de Maghreb. Doorgaans is zo'n plaat driehoekig en verbeeldt de vrouwelijke schaamstreek. Deze vorm, hier nog geaccentueerd door de talrijke kleine driehoekjes aan de randen, voorziet daarmee tegelijkertijd in de functie van amulet, omdat hij geacht wordt de vruchtbaarheid te bevorderen.

De zilveren plaat onder de fibula laat een fraai staaltje zilversmeedwerk zien. Smeden, ook zilversmeden werden door de bevolking gezien met een mengeling van bewondering en vijandigheid. Smeden en hun familie leefden zowel in sociaal opzicht als fysiek altijd afgezonderd van de bevolking. Vooral het werken met vuur boezemde angst in. Smederijen stonden buiten het dorp, vaak waren het mensen van andere afkomst die rondtrokken tussen nederzettingen. Beroemd waren de joodse zilversmeden vanwege hun grote vaardigheid.

Bekijken we deze fibula dan zien we dat

grote delen zijn 'ingevuld' met zeer kleine ringetjes van zilver die aan elkaar zijn gesoldeerd (nids d'abeille, zoals de Fransen dat zo mooi zeggen). Voor zover bekend waren alleen de joodse zilversmeden tot dit hoogstandje in staat. Het laat zich raden dat het vervaardigen enorm veel werk is, maar het meesterstuk bestaat eruit dat de smid deze ringetje aan elkaar weet te solderen zonder dat al die kleine buisjes vollopen met zilversoldeer. Omdat het maken van zo'n stuk uiterst tijdrovend en dus kostbaar is, werd het heel vaak uit een plaat zilver gemaakt waarin men op regelmatige afstand kleine putjes sloeg. Daarmee de suggestie wekkend dat de plaat uit aan elkaar gesoldeerde buisjes is gemaakt (opgebouwd uit ringetjes).

De vaardigheid zo'n stuk te maken is na de Tweede Wereldoorlog verloren gegaan, doordat veel joodse smeden toen naar Israël zijn getrokken, maar ook doordat de vraag naar dit soort werk in 'de moderne tijd' verdween en het ambacht niet meer van vader op zoon werd doorgegeven.

bronnen. De kracht van het boek ligt in het feit dat tot het uiterste is gepoogd de vormtaal van sieraden in een historische context te plaatsen, zoveel mogelijk het waarom van alle aspecten te verklaren en de betekenis voor de draagster te duiden. De illustraties in het boek zijn vooral een illustratie van het besprokene. Aardig is dat veel van wat zij vertelt, gebaseerd is op ter plekke verzamelde stukken en vergezeld gaat van informatie die de auteur aldaar heeft verzameld en nagetrokken.

Ondanks de hiervoor aangehaalde isolatie heeft in de loop der eeuwen wel beïnvloeding plaatsgevonden. Een belangrijke oorzaak hiervoor is de verbreiding van de islam en de eeuwenoude handelsroutes. Vastgesteld wordt dat er momenteel een snelle teloorgang van het dragen van traditionele sieraden plaatsvindt en dat de symboliek, die achter het dragen van specifiek sieraden schuilgaat, niet meer wordt begrepen.

In de Islamitische wereld is het dragen van sieraden voorbehouden aan vrouwen.

foto African Tribal Art Gallery de Ruijter-van Santen

Hoofdsieraden

Het hoofd, het belangrijkste deel van het lichaam, is bij uitstek het deel om sieraden te tonen, de sociale status van iemand te benadrukken en door magische symboliek te beschermen. De opsmuk begint al bij de hoofdtooi en vanaf die hoofdtooi hangen dan vaak ornamenten af. Heel algemeen zijn grote vaak zware zilveren ringen die ter hoogte van de oren hangen. Deze zogeheten tempel-ornamenten, die vaak te zwaar zijn om aan het oor te hangen, zijn aan een over het hoofd hangende band bevestigd. De gezichtssluier is vaak

Boven: Collier van de Berber uit Marokko, amber, bloedkoraal, glaskralen, zilveren munten en ornamenten.

Rechts: Een sieraad van vrouwen uit Oman. Het geheel wordt bij feestelijke gelegenheden aan een band over het hoofd gedragen. Nadat het driehoekige deel met de kettinkjes er vanaf is geschoven, wordt het D-vormige deel als oorbel gebruikt voor dagelijks gebruik.

foto: British Museum

Links: Amulet dat door het vee ter bescherming wordt gedragen.
(foto British Museum)

Boven: Rijk met munten en kettingen versierde gezichtssluijer van een gehuwde Bedoeïen vrouw uit de Sinai, 1935.
(foto Creative Commons)

Onder: Door Haratin (negroïde bewoners van N-Afrika) op de hoofddoek ter hoogte van de oren gedragen versiering met schelp, glaskralen en munten, Algerije
(foto African Tribal Art Gallery de Ruijter-van Santen)

zeer rijk versierd met borduurwerk, een scala aan kralen, schelpen, munten, stenen en zilveren amuletten en als zodanig het belangrijkste onderdeel van de aankleding. Ook het haar is vaak versierd, heel karakteristiek is de qarmal, die men bij Palestijnse vrouwen aan het eind van hun vlecht aan kan treffen.

Historische invloeden

Kijken we naar de interculturele beïnvloeding van sieradenstijl, dan zijn verovering (o.a. de verbreiding van de islam), handel en pelgrimage de belangrijkste oorzaken.

In de brede kralensnoeren, die je aan de Rode Zee kust vindt, herken je duidelijk de invloed van de snoeren van de Egyptenaren uit de tijd van de Farao's. De Egyptenaren hebben ook de Griekse sieraden beïnvloed en deze op hun beurt die van de Romeinen. Na de teloorgang van het Romeinse rijk ontstond als oostelijke voortzetting daarvan het Byzantijnse Rijk met als hoofdstad Constantinopel, het huidige Istanbul. De sieraden van het Byzantijnse Rijk waren een mengelmoes van voorgaande klassieke stijlen en lokale oostelijke tradities. Het zetten van stenen, filigrainwerk, emalleren en niëlleren waren in deze periode favoriete technieken. Later vermengde het palet van technieken met invloeden van de Scythen.

De Islam

De grootste invloed op de vormtaal van sieraden heeft het ontstaan van de Islam aan het begin van de 7e eeuw gehad. De Arabieren veroverden een enorm gebied en door de invoering van het Arabisch als voertaal en het inmiddels uitgevonden proces van papier maken kwam een sterke uitwisseling van denkbeelden, ideeën, kennis en technieken op gang. Klassieke Griekse werken op tal van vakgebieden werden vertaald en gedrukt in Bukhara en de wetenschap kwam tot bloei op de universiteiten van deze stad

Links: Een qarmal, een haarvlechtornament dat door Palestijnse vrouwen in hun haarvlecht wordt gedragen.
(foto Jolanda Bos)

en Samarkand, beide in het huidige Oezbekistan. Wat de sieraden betreft, betekende de uitwisseling tussen culturen dat allerlei technieken binnen een groot gebied bekend en toegepast werden. De karavanen, die via de zijderoute van oost naar west en omgekeerd trokken, waren voor deze uitwisseling van kardinaal belang.

Het filigrainwerk dat we in de hele regio bij sieraden aantreffen is terug te voeren op de Ottomaanse periode.

Het Midden-Oosten en Noord-Afrika zijn momenteel overwegend islamitische landen. Als gevolg hiervan heb-

ben de waarden en tradities die verbonden zijn met de islam gehad. Samen met de andere twee grote religies, Jodendom en Christendom, delen ze vele culturele en historische symbolen die we terugzien in sieraden en die al millennia in gebruik zijn. De koran zegt betrekkelijk

Links: Twee Marokkaanse fibula's gemaakt van munten.

(foto Justus Houthuesen, collectie Henk Pluim)

Geheel onder: De 5 paar ringen die een vrouw uit Oman aan de vingers van elke hand draagt.

Onder: Een verzameling zilveren amulethouders.

Foto Jolanda Bos

Foto Sigrïd van Roode

weinig over sieraden, maar in de Hadith, de overleveringen over het doen en laten van de profeet, in feite een interpretatie van de Koran, staan diverse uitspraken. Hier lezen we dat de profeet een zilveren ring droeg en mede aan de uitspraak: 'O vrouwen, bedek je zelf met zilver, maar iedere vrouw die zichzelf opsiert met goud en het openlijk toont zal gestraft worden' wordt ontleend dat zilver geprefereerd wordt boven goud. Ook in de Bijbel en Torah staan verschillende passages met betrekking tot sieraden.

De rol van sieraden in het Midden-Oosten

Sieraden verkrijgt een vrouw vooral bij het huwelijk. De bruidsschat is haar eigendom en doet dienst als appeltje voor de dorst als het gezin in kommerlijke omstandigheden komt te verkeren. Gaat het de man voor de wind, dan zal hij zijn vrouw van tijd tot tijd nieuwe en mogelijk kostbaarder sieraden schenken. Immers de sieraden die een vrouw draagt dienen de welstand te tonen en daarmee de sociale status aan te geven. De gewoonten met betrekking tot de bruidsschat en de hoogte ervan verschillen aanzienlijk en zijn er zelfs de oorzaak van dat mannen zich niet kunnen permitteren om in het huwelijk te treden. Als gevolg hiervan staat de 'mahr', de bruidsschat, vooral in moderne, stedelijke gebieden allengs meer ter discussie.

In een cultuur waar sociale status van groot belang is, worden sieraden gebruikt om die status te tonen. In de huidige tijd is de reflex om in elk geval de schijn op te houden. Zo worden sieraden naar klassiek voorbeeld nagemaakt van goedkopere metalen of siera-

Bedoeinen meisje 1934
(foto Zoltan Kluger, Israël)

den van vergulde metalen. Bij een huwelijk leent men voor een dag sieraden van naaste familie en vrienden en ook kan men bij juweliers sieraden voor een dag huren. Het omruilen van kostbare sieraden tegen goedkope replica's wordt ook aangegrepen als de economische situatie noopt tot het verkopen van sieraden. Immers alles is beter dan de omgeving tot de conclusie te laten komen dat de man niet in staat is zijn vrouw en kinderen goed te onderhouden.

Sieraden en bescherming

Anders dan in het westen zijn in het gebied waarover dit boek handelt sieraden

verbonden met allerlei gevoelswaarden. Aspecten, die wij zouden samenvatten onder de noemer bijgeloof, spelen hier nog een grote rol.

Eén van de meest gevreesde dingen is het 'boze oog' en de maatregelen die tegen de mogelijke gevolgen daarvan worden genomen, zijn alomtegenwoordig. Het perfecte zou het boze oog aantrekken en

daarom worden bij het maken van alle mogelijk voorwerpen en dus ook sieraden, doelbewust onvolkomenheden aangebracht en zal men symmetrie en even aantallen vermijden. Bewegende kettinkjes, kwastjes en andere aanhangsels verwarren het boze oog en verjagen het kwaad. Ook het gebruik van de kleur rood (borduurseks, kralen, koraal) houdt het kwaad op afstand. Sieraden krijgen zodoende een talismanachtige functie en aldus beschouwd zijn het stukken waarmee de draagster nauw verbonden is en zonder welke ze zich onveilig voelt. Heel veel sieraden zijn tevens amulet, ze hebben een holle ruimte waarin een magische stof of een geschreven tekst, bijvoorbeeld een soera wordt gedaan. Ook de vorm van een sieraad kan een beschermende functie hebben. Een goed voorbeeld daarvan is de hand. In moslimlanden zegt men dat het de hand van Fatima, de dochter van de profeet, verbeeldt en dat de vijf vingers de vijf zuilen van de islam of de dagelijkse vijf gebeden verbeelden. Maar de hand wordt ook gedragen binnen de Christelijke en Joodse traditie. De hand treft men aan in gedetailleerde of sterk gestyleerde vorm. Wijzen de vingers naar boven dan moet dit worden gezien als een gebaar om het kwaad te blokkeren, zijn de vingers naar onderen gericht dan is het een gebaar van zegening en het verlenen van geluk aan de drager. De beschermende functie, van een talisman of amulet maar ook sieraden en hun vormen, kleuren en materialen zijn een onderwerp dat in het boek uitgebreid aan bod komt en hier slechts zeer terloops wordt gedeut.

foto African Tribal Art Gallery de Ruijter-van Santen

(foto Sigrig van Roode)

Geheel boven: Een paar armbanden uit Tatoudant, Marokkowaar de verdiepte delen in het zilver zijn ingevuld met een zwarte verbinding: niëllo
Onder: Maria Theresia Thalers.

Desert Silver

Understanding traditional jewellery from the Middel East and North Africa

Auteur: Sigrig van Roode

Uitgever: BLKVLD uitgevers, Zandvoort

ISBN 978-90-807744-7-6

Prijs: €29.95